

vseh, ki se na kakršen koli način ukvarjamo s kulturno dediščino. Naj dodam vsaj eno pomisel glede teh vprašanj. Ni sporno javno predstavljanje sestavin kulturne dediščine, pač pa lahko pride do njihovega razvrednotenja, če organizatorji javnih prireditev v želji po vzbujanju večje pozornosti gledalcev ozaljšajo te sestavine z dodatki, ki ne izvirajo iz naravnega okolja kulturne dediščine. Verjetno je bolj kot varovanje »strokovnosti« pri tem odločilen občutek za pravo mero in estetiko.

302

Kot rečeno, se največ poglavij Ilichove knjige posveča enotam v zamejstvu, v Italiji (Benečija, Ter, Rezija), na Koroškem in Štajerskem, na Hrvaškem ter v Porabju. To je pomembno, ker uradni slovenski državni Seznam (ali Register) nesnovne dediščine teh enot ne bo mogel vključevati, tudi če odgovarjajo merilom Unescove konvencije o varovanju nesnovne dediščine. Na neki način morajo dobiti pomembno težo vsaj v takih knjigah, kot je Ilichova. Morda je za to že prepozno, vsaj kot kažejo primeri na Koroškem, kjer si nemška (beri: ponemčena) jezikovna skupnost počasi, a vztrajno, prisvaja nekdanjo kulturno dediščino koroških Slovencev, od noše do šeg in prehrane.

Skozi vsa besedila v Ilichovi knjigi prihajajo pred bralca v prvi plan portreti ljudi, ki so zaslužni za ohranjanje kulturne dediščine v vseh mogočih oblikah, četudi brez znanja muzejstva, etnologije, zgodovinopisja ali upravljanja kulturne dediščine. Ne glede na to, ali ti ljudje, Ilich jih imenuje *varuhi izročila*, delajo iz lastnih nagibov ali po pooblastilu skupnosti, v kateri živijo, so gotovo najpomembnejši člani v omrežju s strokovnjaki, uradniki javne uprave in gledalci oz. obiskovalci. Ta pozornost do *varuhov izročila* je morda največja vrednost in pomen Ilichove knjige. Brez opolnomočenja *varuhov* je kulturna dediščina z rezultati strokovnih preučevanj vred zgolj mrtva črka v zaprašenih kartotekah.

Naško Križnar

Marjeta Pisk: *Vi čuvarji ste obmejni: pesemska ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije kulture.* Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018, 159 str.

V svoji letos izdani monografiji se Marjeta Pisk posveča pesemski ustvarjalnosti prebivalcev Goriških brd, mejni regiji, ki pozornost raziskovalcev sicer pritegne le redko. Bralci in bralke, ki jih zanima preteklost glasbenega ustvarjanja v Goriških brdih, bodo v delu Piskove naleteli na veliko zelo zanimivih informacij, ki slikajo pestrost briških glasbenih ritualov, značilnih tako za praznične priložnosti kot za vsakdanje življenje. Bogastvo prispevka Marjete Pisk pa vendar ni zgolj v podrobnem opisovanju pevskega in instrumentalnega glasbenega ustvarjanja, ki ga avtorici omogoča zbrano empirično gradivo, pač pa razumevanje glasbenih dejavnosti kot tesno vpetih v specifični zgodovinski kontekst. Avtorica pristopa h glasbenemu udejstvovanju v Goriških brdih kot spreminjajoči se praksi. Razumeti ga skuša predvsem v odnosu do slovenskega nacionalnega gibanja. Natančneje,

ugotoviti, kako je narodna ideja vplivala na pesemsko tradicijo prebivalcev Goriških brd. Na podlagi dolgoletnega terenskega dela in odlične seznanjenosti z obstoječo literaturo iz različnih raziskovalnih področij – nenazadnje je tudi pričujoče delo izredno težko opredeliti kot preprosto etnološko, etnomuzikološko, zgodovinsko ali folkloristično – se torej avtorica sprašuje o pečatu, ki ga je slovensko nacionalno gibanje v 19. in 20. stoletju pustilo na briški pesemski ustvarjalnosti. Briški svet namreč, navkljub pretežno kmečkemu značaju, ni predstavljal le nesporne zakladnice slovenskega naroda, tudi kmečko prebivalstvo se je pač moralo vključiti v »narodno telo« in ponotranjiti idejo o lastnem slovenstvu.

Uvodu sledi deset krajših poglavij, ki si v prvem delu knjige sledijo kronološko. Avtorica sprva predstavi geografske in zgodovinske značilnosti Goriških brd, posebno zanimivih zaradi mejnega položaja, ki ga ohranjajo vse do danes. Prav življenje na robu je tisto, ki je v veliko pogledih definiralo prevladujoče načine življenja prebivalcev Brd. Ti so se vsakič znova opredelili v odnosu do Drugih, še zlasti do drugače govorečih sosednjih Furlanov.

303

Ravno dinamika odnosov s sosedi postane v drugi polovici 19. stoletja ključna, o tem Piskova v drugem poglavju. Razmah nacionalnih gibanj torej Goriških brd nikakor ni obšel, temveč jih je postopoma in vse vztrajneje silil k opredelitvi za eno ali drugo narodno skupnost. Na tem mestu avtorica kritično prikaže tudi vplive beleženja občevalnih jezikov, ki so jih izvajale habsburške oblasti, iz česar izhaja avtoričino opozarjanje na previdnost pri interpretaciji popisov. Jezik pa ni veljal za ključni kriterij identifikacije prebivalstva zgolj v primeru popisov, temveč tudi v izobraževalnih procesih, delu župnij in občinskih uprav. Nenazadnje je jezik postajal vse pomembnejši tudi na ravni vsakodnevnih kulturnih praks, med katere spada tudi petje.

V tretjem poglavju se avtorica osredinja na nacionalizacijo ljudske kulture. Narodni aktivisti so si nadvse prizadevali slovensko govoreče Brike in Brice ločiti od sosednjih Furlanov. Opozarjali so na razlike, ki bi lahko vzpostavljale jasno mejo med enimi in drugimi. Kulturne prakse briškega kmetstva v tem procesu niso bile zanemarljive, tudi te je bilo nujno prepričati z nacionalnimi elementi in jih označiti kot nedvomno slovenske. Na tem mestu avtorica znova opozarja, da je šlo za dvosmerni proces; na eni strani se je slovenska narodna »prebujala« napajala s folkloro kmečkega prebivalstva, na drugi strani pa je bilo treba ljudi seznaniti s tem, kaj »slovensko« pravzaprav pomeni. Briška pesem je tako bila odeta v plašč slovenstva in s tem je pridobila specifično politično dimenzijo. Kot ognjišča rodoljubja nastopajo na tem mestu društva oziroma čitalnice, v okviru katerih so se domoljubne pesmi lahko ponavljale in se na tak način utrjevale med ljudstvom. Posebno vlogo so pri tem igrala predvsem številna zborovska društva, ki so izvajala vse bolj dosledno določeni glasbeni kanon in na odru poosebljala narod.

Pevskim zborom in drugim briškim društvom posveti Piskova četrto poglavje svoje monografije. Društva, ki so se v Goriški brdih razmahnila posebno v zadnji četrtini 19. stoletja, imajo po avtoričinem mnenju ključno vlogo pri diseminaciji slovenske narodne misli. Avtorica natančno opiše plese in glasbeno ustvarjanje v

okviru društev, ki so, kot že zapisano, nudila pomembna prizorišča za izkazovanje narodnih identifikacij.

Vsekakor pa so Brici in Brike prepevali tudi zunaj okvirov društvenih dejavnosti, kar Piskova razgrinja v petem poglavju. Prizadevanju slovenskih narodnih aktivistov navkljub so prebivalci Goriških brd v neformalnih situacijah izvajali tudi italijanske in furlanske pesmi oziroma pesmi, v katerih so se jeziki prepletali. Skupni prostor, v katerem so prebivalci Brd sobivali s sosedi, ima tako po mnenju avtorice nezanemarljiv pomen; ravno ta je namreč spodkopaval moč nacionalnih gibanj in preprečeval popolno ločitev enih od drugih.

304

V naslednjem poglavju Piskovo zanima ekonomska moč prebivalstva, saj je bilo udejstvovanje v društvenih aktivnostih v veliki meri odvisno ravno od te. Izrazito je na življenje Brik in Bricov vplival sistem zakupništva ali kolonat, ki je ostal v veljavi vse do leta 1947. To poglavje je posebno pomembno, saj jemljemo etnologo ekonomski okvir in njegove daljnosežne vplive na življenjsko situacijo posameznika in skupnosti le redko v ozir. Tudi pesemski repertoar je tako po besedah Marjete Pisk možno povezati s posameznikovo ekonomsko situacijo.

Sedmo poglavje opiše vlogo petja v briških ritualnih praksah. Bralec se v njem lahko sprehodi skozi briško ritualno leto – od kresovanja, svetniških praznikov, pustovanja, posta do praznovanja sv. Miklavža, koledovanja in drugih – ki ga avtorica ilustrira tako s številnimi historičnimi viri kot s pričevanji svojih sogovornikov. Petje pa ni bilo zgolj pomemben del prazničnih obeleženj, pač pa je spremljalo tudi vsakodnevno življenje, o čemer piše Piskova v zelo kratkem osmem poglavju. Petje se v tem kontekstu povezuje predvsem s kmečkimi opravili.

Predzadnje, deveto poglavje je namenjeno že opravljenim folklorističnim raziskavam briške pesmi. Na tem mestu avtorica razbira, da so »slovenski folkloristi in etnomuzikologi pogosto iskali značilne ljudske pesemske forme in tipe, ki so potrjevali vpetost prostora v širšo slovensko jezikovno skupnosti in na jeziku temelječe tradicije« (str. 105).

V sklepnem poglavju prepozna številne družbene funkcije (ljudske) pesmi, še zlasti v kontekstu nacionalnih identitet. Glasbenemu ustvarjanju v Brdih, kot tudi drugih delih habsburškega imperija, so ravno nacionalna gibanja dala pomembno simbolno dimenzijo. Še zlasti po koncu prve svetovne vojne, ko so Goriška brda postala del Kraljevine Italije, je postala slovenska pesem vse prej kot dobrodošla. Še tako nedolžno petje je tako lahko bilo prisposoba slovenstva in s tem izhodišče za politični konflikt. Morda nenavadna plat tega grenkega dela zgodovine pa je, da je ravno tedaj »ljudska pesem živela najbolj intenzivno« (str. 122).

Vi čuvarji ste obmejni: pesemska ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije kulture prinaša temeljit pregled prepleta briške preteklosti in lokalne ljudske glasbe oziroma kanonizacije slednje za potrebe nacionalne homogenizacije. Zgodbe, ki jih skuša Piskova približati bralcem, na več mestih smiselno dopolnjujejo fotografije in nevsiljivo vstavljeni citati avtoričinih sogovornikov. Kar se tiče slednjih, se bralec na nekaj mestih vpraša o njihovi starosti, spolu, poklicu ali okoliščinah pogovora, ki jih avtorica ne navaja, a bi

zbrani material morda osvetlile v novi luči. Prav tako bi si radovedni bralec verjetno želel nekoliko več informacij o Furlanih in njihovem jeziku, o čemer nam do sedaj napisano gradivo nudi le drobce. Verjetno predvsem zato, ker so Furlani nekakšna siva lisa, nikdar popolno integrirani v eno ali drugo nacionalno skupnost, prav zato pa podrobno ne zanimajo ne slovenskih ne italijanskih raziskovalcev oziroma finančnih mehanizmov obeh držav. Vsekakor je knjiga Marjete Pisk kakovosten prispevek na področju prepletenosti glasbenega ustvarjanja in nacionalizacije družbe, ki bi morala pritegniti pozornost širokega občinstva in ne le zgolj tistih, ki bi radi izvedeli nekaj več o prebivalcih Goriških brd v preteklosti.

Daša Ličen

Vlasta Mlakar: *Rastlina je sveta, od korenin do cveta: tradicionalno znanje o rastlinskem svetu na Slovenskem.* Ljubljana: [samozal.] V. Mlakar, 2015, 495 str.

Vlasta Mlakar se že več desetletij ukvarja z raziskovanjem ohranjanja naravne in kulturne dediščine na področju rastlinstva, pri tem pa daje poseben poudarek na ljudsko izročilo in prakse, ki so povezane z njim. Po študiju etnologije, kulturne antropologije in geografije je precej hitro našla svojo poklicno »nišo« v etnobotaniki, ki se ji z vsem srcem posveča tudi v pričujoči knjigi, ki predstavlja konglomerat izsledkov terenskega dela, ustnega izročila in pisnih virov iz različnih koncev Slovenije.

V prvem poglavju knjige z naslovom *Gozd – vir hrane, zakladnica lesa in (ne)varno zavetje* se Mlakarjeva pomudi pri gozdu in razdela med drugim tudi tradicionalne vidike rabe dreves, ki jih analizira a pomočjo slovenskega bajeslovnega izročila. Drevo nam predstavi na treh ravneh, ki so pomembne za vsakdanje življenje ljudi: korenine, ki nam omogočajo prizemljitev in kraljujejo v podzemlju, deblo, ki omogoča povezavo med nebom in zemljo ter nam daje oporo in notranji center, in veje, ki segajo v nebo in nakazujejo prehajanje iz vidnega v nevidno, iz materialnega v duhovno. Naši predniki so verjeli, da je drevo hrbtenica, po kateri se povzpenjajo duhovi, zato so drevesom pripisovali zdravilne in obrambne lastnosti, saj so verjeli, da se duša po smrti preseli v drevo, ki jih po posvetitvi varuje pred nesrečo. Včasih je tako vsaka domačija imela svoje posvečeno drevo. Mesta v gozdu, kjer so opravljali čaščenja, so poimenovali gaji – naši predniki so s pomočjo prenašanja izročila v naslednje generacije vsakič znova obiskovali in čistili »posebna« drevesa vse do razmaha krščanstva, ki je prekinilo s starimi oblikami verovanja.

Med najpomembnejšimi drevesi, ki zavzemajo posebno mesto v starodavnem čaščenju starovercev, navaja zlasti brezo, bukev, hrast, smreko, macesen, bor in lipo. Breza je bila nepogrešljiva v starodavnih obredih, ki so zagotavljali rodovitnost in vključevali zaščito pred strelo in zlimi duhovi. Tudi bukev je veljala za sveto drevo,